

Studies

MIROSLAV MAREŠ
Some Problems of Research on Far Right Extremism 115

Articles

TOMÁŠ LEBEDA:
Natural Threshold in the Proportional Systems: Theory and Reality 134

CARLOS RANULFO FELIX DE MELO:
Changing of Party Affiliations in the Chamber of Deputies in Brazil 150

JÁN SOPÓCI:
Economic Interest Groups in the Slovak Politics in the 1990's 166

Discussion

MOJMÍR POVOLNÝ:
Europe of Nations 177

Reviews

Social Quality: A Vision for Europe (2000) (M. VALENTOVÁ) 185

M. Kubát: Politics in Poland after 1989.
Elections, Electoral Systems and their Political Consequences (J. HOLZER) 186

B. Luthar/T. Kuzmančič/S. Dragoš/M. Velikonja/S. Hrvatin/L. Kučič:
The Victory of the Imaginary Left. The Relationship of the Media and Politics
in the 2000 Parliamentary Elections in Slovenia (L. CABALA) 188

M. Kollár/G. Mesežnikov (eds.): Slovakia 2000.
A Comprehensive Review of the State of the Society (A. ŠKOLKAY) 190

M. Pekník a kol.: Perspectives of the Slovak Politics.
Geopolitics, Slovak National Councils, Czechoslovakism (J. SOPÓCI) 194

Information

Admission of the Sovereign State in the EU
in the Context of the Theory of Law (M. VEČEŘA) 197

Materials

L. KOPEČEK
The Slovak Party of Democratic Left and its Political Transformation 199

M. KUBÁT
Political Science in Poland 221

Otázky výzkumu pravicového extremismu*

MIROSLAV MAREŠ

V posledních desetiletích bylo především v západní Evropě a USA vydáno velké množství různě pojatých odborných prací zaměřených na problematiku pravicového extremismu. Avšak ani po bouřlivých akademických diskusích nedošlo ke shodě na základních teoretických či metodologických přístupech, ke společnému stanovení cílů výzkumu¹ ani k vytvoření obecně uznávaného pojmového aparátu. Nejednoznačné je vymezení úlohy vědy o politice při zkoumání tohoto heterogenního a strukturovaného fenoménu a dokonce i pojetí předmětu výzkumu samotného. Problémy působí i zasazení pravicového extremismu do kontextu dalších extremistických směrů.

Přesto se (především v SRN) fakticky konstituuje specifický sociálně-vědní směr zaměřený na výzkum extremismu („Extremismusforschung“), popř. pouze extremismu pravicového („Rechtsextremismusforschung“). Při „Evropském konsorciu pro politologii“ („European Consortium of Political Science“) vznikla i početná odborná skupina – Standing Group Extremism&Democracy, která svým zaměřením pojímá extremismus jako „celek“², přestože jednotliví členové mají velké množství konkrétních specializací. Systematický vědecký zájem o pravicový extremismus i další extremistické směry může do budoucna napomoci i řešení některých sporných otázek, prezentovaných v této stati.

1. Předmět politologického výzkumu pravicového extremismu

Ulrich Druwe a Susane Martino se pokusili shrnout, co vše je jako pravicový extremismus označováno, resp. zkoumáno. Vycházeli přitom z prací autorů různých vědeckých oborů, kteří výzkum pravicového extremismu ovlivnili (i když sami svůj předmět výzkumu nemuseli takto pojmenovat). Zjistili, že pojmy jako pravicově extremistický, radikální, autoritářský, fašistický apod. jsou u těch, kteří jej při daném předmětu výzkumu používají, vztaženy např. k:

1. osobnosti člověka;
2. charakteru člověka;
3. politickým postojům;
4. ideologiím;
5. politickému jednání;
6. politickým hnutím;
7. politickým stranám;
8. politickým institucím;
9. politickým systémům;
10. společnosti.³

* Tato studie byla zpracována v rámci výzkumného záměru: Etnika, minority a marginalizované skupiny v České republice; projekt 04 „Menšiny v pojetí extremistických hnutí“ (identifikační kód MSM 2300001).

Jürgen G. Winkler, Hans-Gerd Jaschke a Jürgen W. Falter, kteří pojímají výzkum pravicového extremismu s ohledem na jeho charakter jako interdisciplinární pole, poukázali na problém „konfliktu zájmů“ se „sousedními disciplínami“ politologie⁴. Podle těchto autorů se politologie obecně zabývá popisem, vysvětlením a předpověďmi politických struktur a procesů, lidské orientace a způsobů jednání. Z uvedeného vyplývá, že se částečně o svůj předmět výzkumu s jeho podoblastmi dělí např. se sociologií, psychologií, historickou vědou apod. Ohraničení politologického výzkumu vůči jiným dílčím disciplínám sociálních věd spočívá mj. ve stanovení otázek a v zaměření na rozdílné formy politických událostí, struktur a procesů v politickém spektru.

Výzkum pravicového extremismu se podle těchto autorů může vztahovat na jedné straně na mocenské systémy jako je nacionální socialismus nebo jiné pravicové diktatury, na straně druhé též na různé organizace a instituce, které se v politickém systému v intermediárním prostoru účastní na artikulaci a agregaci zájmů. K uvedenému je možné počítat pravicově extremistická hnutí jakož i formální a neformální skupiny. Z těchto struktur jsou nejvýznamnější politické strany, protože – vedle jiných funkcí – rekrutují politický personál. Dále se politologická pozornost vztahuje k určitým „obsahovým pozicím“ a orientacím individuí a/nebo organizací, které se nacházejí vně více či méně stanovených norem. Pod uvedené spadají politické ideologie, ideje a přesvědčovací systémy, které jsou rozšířeny mezi obyvatelstvem a v pravicově-extremistických organizacích, v nichž jsou nosnými koncepcemi např. autoritářství, antipluralismus, antiparlamentarismus, antisemitismus, nacionalismus, etnocentrismus či dogmatismus. K tomu patří i orientace na historické⁵ i současně pravicové diktatury, jako je např. nacionální socialismus v Německu, fašismus v Itálii nebo současný pravicový fundamentalismus⁶ v Iráku. V nejnovější době se podle Winklera, Jaschkeho a Faltera stává stále častějším předmětem politologického výzkumu i problematika násilí.⁷ Dalším aktuálními tématy jsou výzkumy protiextremistické politiky a strategií boje s politickým (převážně pravicovým) extremismem.

2. Metody a cíle výzkumu pravicového extremismu

Winkler, Jaschke a Falter upozornili mj. na problematiku metodologii dosavadních výzkumů pravicového extremismu. Konstatovali, že na rozdíl od ostatních oblastí se výzkum pravicového extremismu orientuje jen ve velmi volné formě (pokud vůbec) na sociálně-vědní teoretické koncepcce a výzkumné přístupy. V některých pracích sice existují odkazy na „teorie v pozadí“ (teorie anomie, teorie autoritativní osobnosti, teorie fašismu, teorii tříd a mas, modernizační přístupy, socializační a desintegrační teorie, psychoanalytické teorie, teorie extremismu), avšak systematická znázornění a vztahy jsou vytvářeny pouze velmi vzácně. Teoretická paradigma nevznikla. Z metodologického hlediska dominují ve výzkumu pravicového extremismu případové studie (resp. analýzy) a dotazníkové výzkumy. Nevýhoda případových studií (především prací napsaných metodami soudobých dějin o stranách, organizacích, osobách atd.) spočívá v tom, že nehrají významnější roli při potvrzování hypotéz a navíc nedovolují žádné uspokojivé výpovědi o vztazích příčina – důsledek. Dotazníkové výzkumy a další formy výzkumů veřejného mínění, které jsou mj. prováděny i v rámci psychologického a pedagogického výzkumu (především mládeže) se doposud nedokázaly vyrovnat s problémem, jakým způsobem definovat, měřit a ověřovat zkoumané aspekty, jako je např. nenávisť k cizincům, orientace na násilí apod.

Jednotlivá měření teoretických konstrukcí jako jsou např. pravicový extremismus, antisemitismus, anomie, autoritářství atd. navíc ve většině případů nejsou navzájem srovnatelná.⁸

Max Kaase k výzkumu politického extremismu poznamenal, že v něm vedle uspokojivého řešení koncepční problematiky chybí vysvětlení spojovacích článků mezi formami politického uspořádání („makro-úroveň“), organizačními formami („meso-úroveň“) a individuálními orientacemi („mikro-úroveň“) – včetně otázky vztahu mezi postoji a jednáním.⁹

Za „teorii extremismu“ je často nepřesně označována koncepcce společného pojetí pravicového a levicového extremismu coby „společných nepřátel“ demokratického ústavního státu, jejímiž hlavními představiteli jsou v současnosti němečtí politologové Uwe Backes a Eckhard Jesse. Podtitul jednoho ze stěžejních děl Backese „Politický extremismus v demokratických ústavních státech“ („Politischer Extremismus in demokratischen Verfassungsstaaten“) zní „elementy normativní rámcové teorie“ („Elemente einer normativen Rahmentheorie“). Z uvedeného názvu je rozeznatelná potřeba překonat problematický nárok na klasifikaci „teorie extremismu“ jako vědecké teorie.

Podle Klause von Beymeho by se teorií měla nazývat generalizující propozice, která potvrzuje, že dvě nebo více věcí, aktivit nebo dějů se za určitých podmínek navzájem mění (ovlivňuje). Teorie dle něj obsahuje tři elementy:

- 1) Systém navzájem souvisejících výpovědí o určitém výřezu politické reality;
- 2) Údaje o předpokladech a podmínkách, za kterých tyto výpovědi mohou platit;
- 3) Možnost, vytvořit hypotézy o budoucích událostech a změnách.

I v teoriích sociálních věd se podle Beymeho rozeznávají různé stupně abstrakce, a sice:

- 1) Jednotlivé generalizace, které tvoří většinu studií v politologii;
- 2) Partielní teorie (např. o nevoličích nebo o přecházejících voličích);
- 3) Obecné teorie (general theory) o celém politickém systému.

Přestože řada politologických závěrů je označována jako teorie, jedná se často spíše o „analytická schémata“, popř. typologie (což se týká i výše zmíněné „teorie extremismu“). Hovoří se proto i o tzv. „parateoriích“.¹⁰

Susane Mantino se přesto pokusila vymezit čtyři základní teoretické koncepty, které si nároklují empirická vysvětlení pravicového extremismu, a sice:

1. „Teorii masové společnosti“ Williama Kornhausera;
2. „Teorii statutové inkonsistence“ Seymoura Lipseta;
3. „Teorii pravicového radikalismu“ Erwina Scheucha a Hanse-Dietera Klingemanna;
4. „Socializační teorii“ Wilhelma Heitmeyra.¹¹

Kornhauserovu teorii shrnuje Mantino následovně: „Jestliže společnost vykazuje znaky masové společnosti, poté vzniká tendence, aby na jedné straně participační poměr „mas“ a na druhé straně poměr „elit“ napomáhaly vzniku extrémních, popř. totalitárních hnutí. Hlavní znak masové společnosti je nedostatek zprostředkujících, nezávislých a pluralistických skupin, které umožňují rovnováhu mezi rozdílně artikulovanými zájmy. Participační poměr, který je nakonec bezprostředně ovlivňující veličinou ve vztahu k podmínkám úspěchu extremistických hnutí, se mění prostřednictvím konkrétních projevů zprostředkujících instancí. Participační poměr se stává masovým poměrem prostřednictvím ztížené účasti, popř. její unifikací; „masy“ jsou tím velmi přístupné pro totalitní vůdce, popř. pro extremistické interpretace společnosti. Typická struktura masových společností, sestávající na jedné straně z neomezeně přístupné pozice elit, obsahuje potencionální totalitní vůdce, kteří jsou připraveni přeměnit masovou

společnost v totalitní; na druhou stranu vzniká typická struktura z manipulovatelných mas, které mají sklon k extrémním, popř. iracionálním interpretacím vznikajících společenských krizí a jsou ve zvýšené míře přístupné manipulaci totalitních vládců. Jakým způsobem se dojde k podmínkám úspěchu extrémních hnutí, závisí na individuálních faktorech i na intervenujících „makro-proměnných“.¹²

Lipsetova „teorie statutové inkonsistence“ vychází z pojetí extremistických hnutí jako anti-pluralistických a monistických. Jsou zaměřena na zničení demokratických institucí. Vznikají na základě typického historického vývoje, především v moderních společnostech. Vývoj se vyznačuje diskontinuitou ve struktuře statutů, která vyvolává deprivaci určitých částí obyvatelstva. Bezprostřední faktory vlivu na podmínky úspěchu extremistických hnutí zdůvodňuje Lipset v mikro-proměnných „populační dynamikou“, jakož i intervenující makro-proměnnou „politickou-dynamikou“.¹³

Scheuch a Klingemann tvrdí, že podmínkou úspěchu pravicově-radikálních hnutí je funkcionální ekvivalent, tj. určitá reakce na určitý strukturální vývoj v moderních industriálních společnostech. Přitom jsou prostřednictvím změny vyvolávány rozpory, které jsou nakonec transformovány do různých individuálních modelů reakcí a tím se stávají bezprostředně ovlivňujícími faktory podmínek úspěchu krajně pravicových hnutí.¹⁴

Podle Heitmeyera vznik pravicově extremistických modelů orientace závisí na strukturálních podmínkách moderních společností, tzv. rizikových společností. Struktura těchto společností se vyznačuje individualistickými tendencemi, které mění životní vztahy lidí. Tyto změny jsou zřetelné především v procesech rozvolňování zprostředkujícího sociálního prostředí, jejichž úkolem je integrovat individua do společnosti. Tento obrat od dříve „orientační relevance“ sociálně-kulturního prostředí k „odstrukturalizování“ životních situací v sobě pro individuum skrývá vysokou míru nejistoty v jednání, tzn. má následky pro schopnost porozumění a zvládnání individua se zřetelem na vývoj samostatné identity. Vznik pravicově-extremistických vzorů orientace je tedy založen na individuálních reakcích na procesy změn v moderních společnostech.¹⁵ Uvedené teorie však nejsou obecně přijímané a jejich „vysvětlující“ potenciál je limitovaný.

3. Vymezení politického extremismu

Problematické je i samotné vymezení politického extremismu, které by bylo aplikovatelné na různé subjekty v konkrétních historicko-geografických souvislostech. Ve slovníku společenských věd se pojem extremismus začal objevovat až ve druhé polovině dvacátého století. Jeho etymologický původ je však mnohem staršího data. Vychází z latinsko-řecké kombinace slov. Pojem „extremus“ („nejzazší“) v latině označoval nejdále ležící pozici. „Extremitas Mundi“ označovalo regiony, které byly ve velké zeměpisné vzdálenosti od metropole Říma jako středu impéria. Takové označení distančních vztahů bylo brzy přeneseno na i „hraniční situace“ situace v jiných oblastech.¹⁶ V italštině se např. používalo označení „extremo supplizio“ pro trest smrti, v angličtině se poslední pomazání označovalo jako „extreme unction“. V třináctém století se varianty slova objevují ve francouzštině, v angličtině se v patnáctém století používá pojem „extremeness“. V Německu je doložen výskyt pojmu teprve v 18. století („die zweifelhafte Extrema der Herrschaft und Unabhängigkeit“). Jako novotvary byla slova „extremist“ (1846)

„extremism“ (1865) rozšířena v britském politickém tisku devatenáctého století. Od té doby platila vedle „radikalismu“ jako „bojovné pojmy“ k označení nesmiřitelných a netolerantních pozic. „Sílu nejvíce napjaté pozice“ vytváří i řecký kořen „trema“ („otevření“, „štěpení“, „zlom“). V kontextu řecko-latinského „kombinovaného pojmu“ by byl extremistou člověk, který se vzdálil od bodu měření centrifugálním distančním procesem ze společenství (vystoupení z polis prostřednictvím „trema“) a s tímto společenstvím aktivně bojuje prostřednictvím „proti-ideologie“.¹⁷

Podle Backese a Jesseho extremismus jako souhrnný pojem pro politické síly na koncích pravo-levého spektra první použil pravděpodobně francouzský¹⁸ publicista Maxime Leroy ve studii z roku 1921 „Les techniques nouvelles du syndicalisme“, v níž věnoval extremismu jednu kapitolu. V souvislosti se situací po říjnové revoluci v Rusku se v ní vypořádává s „rudými“ extremisty Leninovy strany, kteří se podle něj stejně jako „bílé“ extremisté – monarchisté – nedemokratické postoje spíše označení „radikalismus“, „nepřátelský stát“ apod. V západotých až padesátých letech, mj. v dílech německých emigrantů Karla Loewensteina, Theodora W. Adorna i Hannah Arendtové, avšak bez bližšího vymezení. To provedl až Seymour Martin Lipset v několika pracích na konci padesátých let a v zásadě jej postavil jako protiklad pojmu „liberal democracy“. Z angloamerického prostoru se pojem rozšířil i do evropského, především německého prostředí. S jistým zjednodušením je možné konstatovat, že v anglicky mluvících zemích je rozšířenější pojem „radikalismus“ jako synonymum pro to, co je jinde označováno za „extremismus“, zatímco v německém akademickém prostředí došlo k diferenciaci těchto pojmů.

Uwe Backes a Eckhard Jesse chápou politický extremismus jako antitezi k demokratickému ústavnímu státu a v tomto směru slouží pojem k označení antidemokratických názorů a činností (Bestrebungen)²⁰. Seymour Martin Lipset²¹ a Earl Raab uvádějí, že extremismus je tendence k půlům ideologické škály, resp. „jít za hranice normativních procedur, které definují demokratický proces.“²² Backes tvrdí, že v pojmu jsou obsaženy ty (velmi různorodé²³) postoje a činnosti, které jsou v bojovné formě zaměřeny proti základním hodnotám, pravidlům a institucím demokratického ústavního státu (jako je idea lidských práv, pravidlům a institucím lidských práv, politický pluralismus a institucionální struktury právního státu s rozdělením moci). Antidemokratické, antikonstituční, stranám nepřátelské a antiparlamentární orientace se nacházejí v úzké souvislosti se strukturálními zvláštnostmi politického myšlení, které jsou společné všem extremistům: např. nárok na převažující přístup k poznání politicky správného a pravdivého; strach před politickou mnohostí a touha po společenské jednotě, imunitě vůči odporujícím faktům a argumentům; příklon k totální kritice všeho stávajícího; odklon k dogmatismu, nesnášenlivost vůči těm, kteří myslí jinak; sklon k vyhocování každého noviska.²⁴

Systém více stran je extremisty konfrontován s nárokem na výhradní zastoupení jediné politické síly; pluralismus přesvědčení je odmítán s poukazem na jediné „správné“ učení; zájmové skupiny upadají do podezření, že jsou zaměřeny proti „společné vůli“; demokratická média manipulují veřejným míněním, „občanská“ demokracie platí za výplod neřesti, kulturní kadence a mravního úpadku; panují v ní špatné hospodaření a korupce – toto jsou typické příznaky, které jsou extremisty vyslovovány vůči demokracii.²⁵

Podle Backese a Jesseho je nutné rozlišovat mezi extremisty, kteří již dospěli k moci (fungují jako nositelé státního panství a moci)²⁶ a takovými, kteří ve svobodných demokraciích vyvíjejí subverzivní činnost, i když se často na základě strategických úvah orientují na princip legality²⁷. Pokud extremistické síly získají v konstitučních demokraciích převahu, vznikají diktátorské režimy rozličného zabarvení.²⁸ Extremistická hnutí však existují v různé míře ve všech demokratických státech.

4. Pravicový a levicový extremismus

Základními variantami či směry extremismu jsou z pohledu prezentované koncepce levicový a pravicový extremismus. V těchto souslovích je podle Backese obsažena návaznost na dichotomii pravice-levice, existující od dob francouzské revoluce. V jejím středu se nachází rozdílný vztah k principu rovnosti²⁹. Mezi umírněnými socialisty, liberály a liberálními konzervativci se uskutečnila v průběhu dvou století tak intenzivní „výměna idejí“, že síla rozlišování uvedeného „protikladného páru“ je často oprávněně zpochybňována.

Na nejzazších koncích extremistického spektra však působí podle Backese antiteze jasně. Pravicový extremismus popírá podle Backese kořeny moderního pojetí rovnosti – ethos fundamentální rovnosti lidí jako duchovní základ demokratického ústavního státu. V současnosti se pravicový extremismus často projevuje jednostranným vyšším hodnocením vlastního „etnika“, „rasy“ či „národa“ (etnocentrismus, rasismus, nacionalismus) a ve snižování skupin, které patří za „jiného druhu“ či „cizí“ (nenávisť k cizincům, xenofobie, heterofobie, antisemitismus).³⁰ Obdobně Backes spolu s Jessem o pravicovém extremismu uvedli, že je to antiindividualistické obranné hnutí, negující demokratický základní axiom fundamentální lidské rovnosti a zaměřené proti liberálním a demokratickým silám a produktu jejich vývoje – demokratickému ústavnímu státu. Na místo principu stejných politických práv pro všechny by měl nastoupit politický řád, který institucionalizuje fundamentální nerovnost lidí zakládající se na původu, výkonu, národnosti, etnické nebo rasové příslušnosti.³¹

Levicový extremismus (anarchismus, komunismus) směřuje k tomu, klást do popředí princip rovnosti a rozšiřovat jej na všechny oblasti života. Zatímco v komunismu je zásadou rovnosti překryta idea individuální svobody, v anarchismu platí každá forma státnosti za „represivní“. Ve zdůrazňování fundamentální lidské rovnosti se sice levicově extremistické doktríny shodují s demokratickým ústavním státem, ovšem vyvozují z tohoto etického základního principu důsledky, které je možné považovat za radikální či extremistické. Postulují totální osvobození člověka od všech společenských (politických, ekonomických, kulturních) tlaků a považují za principiálně realizovatelné dosažení řádu bez panství tvořeného rovnými a svobodnými lidmi. V protikladu ke konstitučně-demokratickému ideovému okruhu zneužívají levicově-extremistické doktríny náhled na chyby, omezenost a imperfektabilitu lidí a jejich snah a předpovídají zrození „nového člověka“, který se rozejde se všemi dosud známými formami společenského uspořádání a přivodí stav úplné spokojenosti a harmonie na Zemi.³²

Je sporné, zda je vhodnější mluvit o „pravicovém“ a „levicovém“ extremismu či o „extrémní“ levici či pravici. Adjektivum „extrémní“ v zásadě slouží k označení vlastnosti či pozice, slovo „extremistický“ představuje abstrakci atitud ve smyslu vyjádření extrémního přesvědčení.³³ Jestliže na problematiku nahlédneme z hlediska „teorie extremismu“, potom např. pojem

„pravcový extremismus“ vyjadřuje, že se jedná o tuto variantu (resp. směr) extremismu. Tzn. že antidemokratická pozice je vyjadřována v souvislosti s některými pravicovými prvky, které jednotlivě (z hlediska „pravcovosti“) mohou, ale nemusí být „vyhnány do krajnosti“. Např. etatistické ekonomické pozice některých neofašistických hnutí utlumují „pravcovost“, která je však rozpoznatelná v extrémním autoritářství, nacionalismu, rasismu. Tyto atributy (většinou spolu s vyznávanými politickými metodami) posouvají konkrétní subjekty do extremistických a antidemokratických pozic, kde jsou na základě alespoň „minimální pravicovosti“ označeny jako pravicový extremismus. Pojem „extrémní pravice“ oproti tomu odkazuje k takové pozici, kde se jistý „souhrn“ postojů a názorů jako celek nachází blízko pravicového pólu pravo-levého kontinua, což nemusí být nutně pozice extremistická, resp. nemusí naplňovat výše zmíněné znaky extremismu. I v některých „renomovaných dílech“ je však nerozlišování mezi těmito dvěma pojmy („extrémní-extremistický“) velmi časté.

5. Kritika společného pojetí pravicového a levicového extremismu

Společné pojetí pravicového a levicového extremismu jako „výchozího“ výzkumu jednotlivých směrů je často kritizováno. Toto pojetí bývá poněkud nesprávně označováno i jako tzv. „teorie extremismu“ („Extremismustheorie“), ačkoliv jde spíše o „rámcový náhled“ (viz výše). Jak již bylo uvedeno, jsou při politologickém výzkumu požadovány teoretické závěry či alespoň určité vysvětlující modely (tzv. „Erklärungsmodelle“). Připomínky se však netýkají pouze nedostatku „teoretičnosti“, ale i samotného „paralelního pojetí“ pravicového a levicového extremismu jako takového.

Jeden z největších kritiků Backese a Jesseho Christoph Butterwege uvádí, že teorie extremismu/totalitarismu³⁴ sice vše klasifikuje, avšak vůbec nic nevysvětluje. Namísto definice přináší pouze součet znaků. Politologie se tím údajně redukuje na pouhou deskripci. Zdůrazňováním společných znaků obou protikladů jsou přitom zamlčovány jejich bytostné rozdíly. Podle Butterwegeho je pravicový extremismus principiálně, ze svých idejí a svých cílů antidemokratický, socialismus je však proti demokracii zaměřený pouze tehdy, pokud je zneužit. Butterwege odmítá i argument „perspektivy obětí“, spočívající v tvrzení, že obětem levicově extremistického násilí nebo komunistických totalitárních mechanismů musí připadat sofistické, resp. cynické, pokud je jim podáváno vysvětlení spočívající ve „zneužití dobré myšlenky“. Butterwege naproti tomu tvrdí, že „perspektiva obětí“ nemůže přinášet žádný kvalifikovaný odborný úsudek. I v trestním procesu podle něj z dobrých důvodů soudí nikoliv oběti násilí (popř. pozůstalí), ale bezprostředně nedotčení protoci či soudci. To, co je samozřejmě v trestním procesu, konkrétně zhodnotit původ a motivy obžalovaného, by mělo být podle Butterwegeho základním předpokladem pro politologické hodnocení. Dále uvádí, že teorie extremismu by si mohla nárokovat vysvětlovací hodnotu pouze v případě, pokud by byly společné znaky mezi pravicovým a levicovým extremismem obsahově větší než rozdíly a/nebo protiklady mezi nimi než mezi sousedními „umírněnými částmi“ politického spektra, což podle něj není pravda.³⁵ Butterwege též tvrdí, že vzájemným identifikováním levicového a pravicového extremismu se neguje blízkost pravicového extremismu a konzervatismu³⁶. Toho údajně využívá politický establishment,³⁷ jehož názory jsou v řadě případů identické s pravicovým extremismem. Současně má v rámci koncepce extremismu docházet k přeceňování nebezpečí levicového extremismu (tím,

že je permanentně poukazováno na dávno zaniklý levicový terorismus sedmdesátých let) a k podceňování nebezpečí pravicového extremismu (který je zařazením na konec politického spektra vydáván za okrajový fenomén, ačkoliv jeho kořeny je nutné hledat v širokém celospolečenském kontextu).³⁶

Wolfgang Kowalsky a Wolfgang Schroeder Backesovi a Jessemu vytknuli, že pokud extremismus funguje jako „sběrný pojem“ pro fenomény, které jsou zaměřeny proti ústavnímu státu, opírá se takové obsahové vymezení pojmu o „vně-vědeckou“ instanci (jako je ochrana ústavy), namísto aby byla do veřejného diskurzu prosazena vlastní interpretace.³⁹ Tito autoři zdůrazňují, že vědecká analýza pravicového extremismu musí zahrnovat: ekonomické, sociální, politické a kulturní rámcové podmínky šíření antidemokratických a k demokracii skeptických postojů, rozsah a vývoj pravicově extremistických aktivit (organizovaných i neorganizovaných), generační a pohlavní zvláštnosti, strukturu pravicově extremistické ideologie, programatiku pravicově extremistických organizací a vztah pravicově extremistických organizací k rozhodujícím politickým silám na národní i mezinárodní úrovni.⁴⁰ S tímto vymezením cílů lze souhlasit, přičemž je však nutné zdůraznit, že se nevylučuje s vymezením extremismu v protikladu k demokratickému státu, jestliže je toto vymezení chápáno jako kritérium pro stanovení rozsahu zkoumaného prostoru. Na této bázi lze provádět i dílčí výzkum jednotlivých směrů extremismu a vysvětlovat jejich příčiny a zákonitosti, ať již jednotlivě nebo komparativně.

6. „Nové extremismusy“

Wolfgang Gessenharter⁴¹ kritizuje „paralelizační tezi“ Backese a Jesseho s ohledem na skutečnost, že zaměřením se pouze na levicový či pravicový směr extremismu se ze „zorného pole“ výzkumníků ohrožení demokracie ztratí např. scientologická církev, která podle něj představuje pro současnou společnost větší nebezpečí než mnohé „tradiční“ extremistické skupiny.⁴² Tuto tezi je možné rozšířit i o problematické zohledňování „nových extrémů“, za něž např. vedení již zmíněné Standing Group Extremism and Democracy považuje antiglobalizační aktivisty, militantní ochránce zvířat, „earth warriors“ apod.⁴³ K scientologické církvi, popř. dalším náboženským sektám (které mohou realizovat i politické ambice) lze z hlediska „teorie extremismu“ podotknout, že je lze řadit do širšího spektra „ohrožovatelů demokracie“ (v návaznosti na definované znaky demokratického ústavního státu), avšak jejich zařazení na pravolevou politickou osu skutečně smysluplné není. Proto je nutné pracovat se specifickou kategorií náboženského extremismu, kde je však politologický zájem zatím obtížně definovatelný, přestože u některých náboženských sekt a hnutí se projevují výrazné mocenské ambice k ovládnutí společnosti.⁴⁴

Výše zmíněné „nové“ extremismusy jsou často chápány jako „inovace“ tradičního levicového extremismu (na druhou stranu však ekologických prvků v kontextu politiky „ochrany národa“ využívá i krajní pravice), byť by je bylo možné pojímat i jako „nový směr“ extremismu.

V případě militantních ochránců zvířat či extrémních ekologů však již nejde o „pouhé“ odstranění panství člověka nad člověkem, ale i panství člověka nad zvířaty, popř. přírodou. Varování před ekologickými hrozbami (což je samo o sobě zcela legitimní) a/nebo výrazné „nebezpečně utopické“ rozšiřování ideje rovnosti (vedoucí k jejímu popření v jiných oblastech) je „ekologickými extremisty“ využíváno k destruování demokratických principů a popírání

některých základních lidských práv a svobod (tím se liší od „demokratických“, resp. demokratické společnosti prospěšných ekologických aktivistů či ochránců přírody).

Různé extremismusy mohou být tedy klasifikovány nejenom na základě pravolevé dimenze⁴⁵, ale i vzhledem k jiným faktorům, které konečnou extremistickou politiku a činnost, spočívající v narušování či odstraňování principů demokratického ústavního státu, determinují či jinak ovlivňují (tzn., že lze mluvit např. o ekologickém extremismu, etnickém extremismu apod.⁴⁶), a to především v těch případech, kdy je pravolevá klasifikace nemožná či nedostačující.

Bezpečnostní složky i odborná literatura v SRN např. pracují i s pojmem „extremismus cizinců“ („Ausländerextremismus“), který se vztahuje na činnost různých seskupení cizinců, působících mj. na území SRN, která jsou antidemokratická, jejich požadavky a cíle jsou však zaměřeny převážně proti cílům v jejich „domovských zemích“, a proto se jejich činnost zpravidla neomezuje pouze na území jednoho státu (mezi takové jsou řazeny např. Kurdská strana práce, alžírská Ozbrojená islámská skupina – GIA, Tamilští tygři apod.).⁴⁷ Tyto organizace však mají svá specifická ideově-politická východiska, která je nutné z hlediska politologických „vysvětlovacích modelů“ zkoumat především v kontextu společensko-politického spektra „domovských zemí“⁴⁸. Jako „jednotná kategorie“ je extremismus cizinců spíše potřebný pro bezpečnostní politiku konkrétního státu než pro teoretický výzkum příčin extremismu.

7. Odmítání pojmu extremismus

Někteří odborníci varují nejenom před slučováním pravicového a levicového extremismu, ale i před koncepcí extremismu jako takovou. Maxmilián Strmiska např. uvádí, že „prozatím nexistuje nic, co by bylo možné s klidným svědomím označit za koherentní, závažných nedostatků a vnitřních rozporů prostou teorií „politického extremismu“ či „antisystémovosti“, teorii univerzálně a bezvýhradně aplikovatelnou v prostředí soudobých demokratických režimů.“ Proto je podle jeho názoru při diskusích o „politickém extremismu“ namísto „jistá dávka skepticismu, a to zejména v těch případech, kdy je nedostatek přesvědčivých argumentů – anebo vůbec absence schopnosti racionálního uvažování a rozvíjení seriózní, odborné polemiky – nahrazován nekritickou obhajobou a uctíváním „samozřejmostí“ příslušného establishmentu.“⁴⁹ Strmiska společně s Pavlem Baršou dále tvrdí, že z hlediska akumulace reálné i morální moci tak mohou být „antisystémovost“ a „extremismus“ velice účinnými zbraněmi etablovaných sil, které se s jejich pomocí mohou pokusit zbavit svých protivníků taktikajíc „kontumačně“ – jejich diskvalifikací – aniž by se vůbec namáhaly politickým bojem v demokratické aréně.⁵⁰ Přestože oba autoři mají v zásadě pravdu, nelze na základě tohoto tvrzení výzkum extremismu a používání souvisejícího pojmového aparátu odmítat, ale je nutné jej spíše precizovat, aby mohla politologie prezentovat dostatečně fundované závěry týkající se jak obecných kritérií, tak jejich aplikace na konkrétní subjekty, což zneužívání pojmu zabrání.

I Manfred Funke (který aplikuje „souhrnný pravo-levý náhled“ na extremismus) tvrdí, že extremismus jako určující specifické měřítko velmi labilní distance mezi normou a touhou po jejím zničení vystupuje v bezprostředním vztahu k hodnocenému subjektu jako verbální hodnocení a je nutné jej klasifikovat neoddělitelně od času a prostoru. Každá analýza extremismu je stanovena v utvořeném inputu, jehož komponenty se nezrodily „z ničeho“ v momentu střetnutí s určitým objektem, ale jsou spíše zakořeněny v orientaci, rozložení zájmů a obecném

rámci vztahu analytika. Extremismus se jeví nikoliv jako pojem s nezměnitelným „jádem podstaty“ („Wesenskern“) a oddělitelnými atributy, nýbrž jako soubor znaků („Merkmals-Ensemble“). Konservace pojmu extremismus musí tedy směřovat k zajištění těch komponentů, které se v něm více či méně vyskytují a bez jejichž existence by se klíčový či mantinelový pojem extremismus rozložil.⁵¹

8. Radikalismus a populismus jako „zmírňující“ pojmy při výzkumu extremismu

Při hodnocení jednotlivých organizací i politických stanovisek je často velmi obtížné určit, kde se nachází dělicí linie mezi demokratickým spektrem a extremismem. Proto část politologů začala používat pro označení „přechodu“, popř. „šedé zóny“ mezi těmito dvěma abstraktně vymezenými prostory pojem radikalismus⁵². Jiný „zmírňující“ pojem, který však slouží spíše pro označení metod politické propagace (využívaných ale mnohem širší částí politického spektra než pouze jeho „okrají“) je populismus. Jeho použití je ale velmi nejednotné a závisí na konkrétním autorovi.⁵³ Dalšími doplňujícími, popř. alternativními a „konkurenčními“ pojmy k „extremismu“ jsou u různých autorů např. „fundamentalismus“ (který je s ohledem na jeho původ vhodnější aplikovat na náboženské postoje⁵⁴), „organizovaná intolerance“⁵⁵, „antisystémovost“ (která je pojímána velmi různě, zvláště v kontextu stranicko-politické teorie, v zásadě však může sloužit i jako synonymum pro extremismus v Backesově a Jesseho koncepci⁵⁶) apod.⁵⁷ O „kvalitě“ těchto pojmů a jejich obsahu se stále vedou odborné diskuse. Sporné je i použití pojmu „přemostující spektrum“ („Brückenspektrum“), kterým jsou odborníky v některých zemích označovány postoje a subjekty na pomezí ultrapravice či ultralevice a „mainstreamových demokratických“ subjektů (příkladem na krajní pravici jsou např. některé konzervativní kruhy v katolické církvi).⁵⁸

Pojetí radikalismu jako „mezistupně“ mezi extremismem a demokracií je (alespoň v německém prostředí, na rozdíl od angloamerického⁵⁹) relativně rozšířené a uznávané. V jeho rámci radikalismus „ještě“ spadá do oblasti tzv. ústavně-konformního spektra, definovaného prostřednictvím svobodného demokratického zřízení.⁶⁰ Slovo „radikalismus“ v sobě obsahuje latinský kořen „radix“ („kořen“, přeneseně též „původ“, „základ“) a v tomto smyslu původně sloužil k označení boje demokratů, republikánů, socialistů či socialistických revolucionářů proti panství šlechty a za změnu společenského systému „až ke kořenům“. Později došlo i k přenesení pojmu pro označování „nejprudších forem rozhodování“.⁶¹ Pro vymezení politických směrů či postojů je však použití pojmu „radikalismus“ silně závislé na konkrétních zemích či oblastech. Zatímco v určitých souvislostech radikalismus sloužil pro označení subverzivního jednání, v jiných pro pokrokové přístupy.

S ohledem na problematiku určení „hranice“ mezi extremismem a radikalismem, které je způsobeno řadou jejich společných atributů, je někdy vhodnější pojímat skutečnosti, které jsou těmito pojmy označovány, jako jeden celek. Jako souhrnné označení pro extremismus a radikalismus příslušné části politického spektra je možné používat pojmy ultrapravice a ultralevice či synonymně pojmy krajní pravice a krajní levice.

Politický radikalismus lze v kontextu předkládaného pojetí definovat jako abstraktní prostor, v jehož rámci jsou na základě výrazné nespokojenosti s pluralitním uspořádáním a mírou zabezpečení práv, svobod či povinností pro jednotlivé části společnosti zastávány postoje

a názory, které jsou velmi kritické k formě demokratického uspořádání, přičemž je požadována její důsledná změna. Ačkoliv nedochází k paušálnímu zavržení demokracie a jejich základních hodnot, principů a mechanismů, určité hodnoty, práva či plnění povinností jsou alespoň v dílčích aspektech zpochybňovány. Při prosazování radikálních cílů jsou využívány nestandardně populistické a akční metody agitace, jsou však respektovány základní demokratické mechanismy a monopol státu na použití fyzického násilí. Neoprávněně je však zpochybňována legitimita vlivu politických protivníků, kteří jsou diskreditováni s poukazem na jejich údajně „sobecké“ zájmy, směřující proti zájmům určitého celku, který radikálové vzali „pod svoji ochranu“ (lid, národ, třída apod.). Politický radikál se centrifugálně vzdaluje centru, které je určené rozhodujícími demokratickými silami, avšak nedosáhl hranice extremismu. Funke tvrdí, že dělicí linie mezi extremisty a radikály je určena ireversibilním skutečným rozhodnutím o vztahu ke společenskému uspořádání (tj. k demokracii).⁶² Některé stanovené radikální cíle a jejich prosazování mohou za určitých okolností přispět k vitalizaci stávajícího demokratického systému, avšak jejich blízkost extremistickému spektru z nich zároveň činí rizikový faktor dalšího vývoje demokracie (kterou mohou i výrazně destabilizovat). „Odstředivost“ vůči centru, blízkost extremismu a destabilizační potenciál (ve vztahu k demokracii) odlišují radikály od „nosných“ sil ústavně-konformního demokratického spektra, v jejichž rámci se samozřejmě taktéž nachází zastánci změn určitých atributů ústavního, politického a společenského systému. Hranice mezi radikalismem a demokracií na straně jedné a mezi radikalismem a extremismem na straně druhé jsou však v zásadě nejednoznačné a „propustné“. Upršňující vymezení jsou vytvářena v rámci jednotlivých směrů politického extremismu a radikalismu.

U ultrapravice provedli rozdělení a vymezení jednotlivých pojmů mj. němečtí politologové Norbert Lepszy a Hans-Joachim Veen. I když rovněž konstatovali, že „šedé zóny“ mezi pravicově extremistickými a pravicově radikálními pozicemi jsou mnohdy nezřetelné, vždy je podle nich lepší analytický výkon než paušální označování a zřeknutí se obsahové diferenciaci. Definovali pravicově extremistické strany a organizace jako takové, jejichž politika a ideologie obsahuje odmítnutí podstatných principů a pravidel demokratického státu. K tomu náleží odmítnutí fundamentální rovnosti všech lidí, lidských a přirozených práv, principu demokracie, nepoužití násilí, opozičních a menšinových práv, dále negace pluralismu a konkurence stran. K tomu se přidávají znaky rasismu, extrémního nacionalismu a vůdcovského principu.

Pravicový radikalismus podle Lepszyho a Veena znamená pozice a cíle, které nejsou jednoznačně zaměřeny na odstranění centrálních principů svobodného demokratického zřízení, politicky se ale pohybují na okraji ústavního rámce. Tím je jasné, že radikálně pravicová pozice je nejenom abstraktně definovatelná, nýbrž se vždy nachází v konkrétním socio-politickém rámci. Celkově vzato zahrnuje pravicový radikalismus konglomerát nacionalistických, tradičně konzervativních, autoritářských a reakčních, někdy i liberálních a plebiscitárních pozic. Radikálně pravicové pozice jsou v první řadě anti-pozicemi proti moderně, proti individuálním hodnotám jako je svoboda a sebeurčení, proti pluralismu mínění a způsobu života, proti etablovaným stranám a demokracii. Charakteristické jsou „anti-postoje“ vůči všemu cizímu a odcizujícímu, stejně jako výrazné nepřátelství vůči přistěhovalcům, antintievropské, antizápadní postoje a odmítání supranacionálních spojení. Obě poslední kritéria však nejsou nutně radikálně pravicová, nýbrž je lze podobně nalézt i u radikální levice.

Na rozdíl od pravicového extremismu a pravicového radikalismu označuje populismus především metody a způsoby k oslovení lidí a k získání veřejné podpory a politické moci. Přitom

jsou využívány aktuální nálady a předsudky, přičemž nálady obyvatelstva jsou demagogicky prezentovány a užívány proti „vládnoucí třídě“ podle vzoru: „My tady dole – oni tam nahoře.“ Ke komplexním problémům jsou nabízena zdánlivě jednoduchá řešení, jako je návrat do starého národního státu nebo odstranění soukromého podnikání. K pravicovému populismu patří všude na světě přesvědčení, že s vyřešením otázky přistěhovalců a azylyantů mohou být vyřešeny všechny podstatné problémy naší doby, od hospodářské po sociální politiku, od ochrany životního prostředí do dopravní politiky a vnitřní bezpečnosti. Populismus žije z obrazů nepřítele s funkcemi „obětních beránků“, jimiž jsou cizinci, menšiny, „establishment“ nebo kapitalisté. Populismus není podle toho politicky určitelný a je politicko-ideologicky obtížně zařaditelný. Může působit pravicově či levicově.⁶³

Michael Minkenberg za pravicově extremistické označuje takové politické činnosti, síly a strany, které cíleně usilují o úplné nebo rozsáhlé odstranění demokratických pravidel a přitom jsou také připraveny použít ústavě odporující prostředky („akceptace násilí“). Pravicový radikalismus naproti tomu zahrnuje takové činnosti a síly, které nezpochybňují platný demokratický řád jako takový, avšak prostřednictvím vazby na ultranacionalistický mýtus usilují o radikalizaci doprava⁶⁴ a tím o revizi ústavní skutečnosti, popř. jednotlivých norem.⁶⁵ Ve smyslu této radikalizace Minkenberg odmítá i případné námitky⁶⁶ proti užívání pojmu radikalismus, které by se týkaly nemožnosti spojování snah o „konzervování“ tradičního nacionalismu s radikalismem. Uvádí, že současné radikalizační procesy v politické pravici ospravedlňují tento pojem (změn „zpět“ až „ke kořenům“ vzhledem k současnému stavu západních společností), přičemž uznává jistou blízkost současných konzervativních a pravicově radikálních postojů. Pravicový radikalismus je např. zaměřen proti tradicím různých emancipačních hnutí.⁶⁷

9. Vztah politického extremismu a terorismu

I když někteří odborníci spojují politický extremismus s „akceptací násilí“, což může mít úzkou vazbu na politický terorismus, nelze politické násilí a terorismus ztotožňovat. Zatímco pojmy extremismus a radikalismus se spíše vztahují k ideově-programovým aspektům působení jednotlivých subjektů, terorismus je vázán převážně na strategii a metody prosazování. Jak uvádějí Backes a Jesse, je terorismus formou politického extremismu, který je zaměřený na odstranění demokratického ústavního státu prostřednictvím systematického užití masivních násilných aktů. Hranice mezi ne-teroristickou militantností a teroristickými akcemi jsou však podle těchto autorů neztetelné, protože v širokém „definičním prostoru“ je terorismus určován na základě četnosti a intenzity teroristických aktů, jejich publicity a nebezpečnosti.⁶⁸ Marian Brzybohatý konstatuje, že terorismus je nejkrajnější formou extremismu⁶⁹, což je však diskutabilní. Z hlediska teoretického pojetí bezpečnostní politiky a bezpečnostních rizik lze tuto tezi přijmout. Jestliže je však extremismus definován na základě ideově-politických názorů zaměřených proti demokratickému ústavnímu státu, není známa zřejmá korelace mezi hlášením co možná nejvíce antidemokratických názorů a realizací teroristického násilí.

Podle Strmisky „diskuse o terorismu modifikovaly postoj veřejnosti nejen k terorismu jakožto jedné kategorii extrémního násilí, nýbrž též v širším smyslu k politicky motivovanému násilí a extremismu vůbec, přičemž přispěly k rozšíření a zakořenění názoru, že politické násilí (akceptování násilných metod politického zápasu včetně terorismu) je bytostně nedemokratické

a protidemokratické a že je v podstatě univerzálním klíčovým znakem extremismu. U nezanedbatelné části veřejnosti v soudobých demokraciích zesílila tendence spojovat a priori projevy extremistické orientace s akty politicky motivovaného násilí a nositele těchto orientací identifikovat jako přinejmenším potenciální pachatele nebo alespoň inspirátory bezohledných násilných činů či – v horším případě – přímo jako teroristy či alespoň jako teroristy in spe. V této velmi zjednodušující perspektivě se jakýmsi prototypem extremistické formace stala tajná teroristická organizace a terorismus modelem a logickým vyústěním „důsledně antisystémové“ orientace. V prostředí, kde bujely takovéto představy, bylo a je obtížné rozvíjet otevřené, předsudky nezatížené diskuse o projevech radikální opozice a protirežimního protestu, o jejich příčinách a různých souvislostech a v neposlední řadě o dlouhodobých důsledcích jejich tolerance nebo naopak potlačování.⁷⁰

Přestože političtí extremisté násilí, byť mnohdy nepřímo či skrytě, v zásadě akceptují, popř. realizují (např. pravicově extremistické útoky na imigranty apod.), nemusí toto násilí naplňovat znaky terorismu. Zatímco každý politický terorista, útočící proti demokratickému zřízení a jeho hodnotám, je extremistou, neplatí tento vztah obráceně, byť extremismus může⁷¹ (nikoliv musí!) vytvářet podhoubí pro vznik terorismu.⁷²

Mnohem širší kategorií než politický terorismus je politické násilí⁷³, pojímané obvykle jako násilí prováděné z politických důvodů. I politické násilí může být metodou prosazování extremismu, ale neexistuje zde bezprostřední vzájemná vazba. Ještě větší rozsah (z hlediska dopadu pojmu) má politická kriminalita, kterou lze vymezit jako politicky motivované překračování platných právních předpisů⁷⁴. Specifickou povahu mají projevy tzv. občanské neposlušnosti, předpokládající v Rawlsově pojetí vědomé porušení zákona v rámci respektu k danému právnímu systému, které je vyjádřeno veřejnou a nenásilnou formou jednání a připraveností nést jeho právní důsledky. Občanská neposlušnost podle řady teoretiků může dokonce rozvíjet demokratické ideály⁷⁵. Tento pojem je však některými extremistickými silami zneužíván k ospravedlňování protidemokratické, často i násilné činnosti.

10. Závěr

Pokračující akademická vlna zájmu o problematiku ultrapravice i dalších radikálních a extremistických směrů, která je vyvolána i reálným významem tohoto fenoménu v jeho různých podobách, přináší precizaci a rozvoj odborných přístupů i pojmového aparátu (což je umožněno i zpochybňováním předchozích výsledků výzkumu). Pojem extremismus je vnímán jako normativní (resp. negativně hodnotící), přičemž takřka žádný subjekt, který je označen jako „extremistický“, se s takovým hodnocením neztotožní (zvláště v kontextu pojetí extremismu jako antiteze demokratického státu). Vědecké výsledky mohou být využity i státním aparátem a dokonce zneužity v politickém boji. Právě proto je zkoumání politického extremismu, včetně pravicového, velmi citlivou a zodpovědnou záležitostí. Vznikne-li na bázi současných sice početných, ale metodologicky i obsahově velmi roztržitých vědeckých záměrů nová disciplína či poddisciplína zaměřená na zkoumání extremistických (popř. antisystémových, radikálních či obdobných) jevů, je nutné v jejím rámci klást rovnocenný důraz jak na logiku či metodiku, tak i etiku výzkumu.

Poznámky:

1. Lze však souhlasit s obecným závěrem Jürgena Winklera, který uvádí, že primární úloha výzkumu pravicového extremismu spočívá v tom, rozkrýt v rámci jeho předmětu výzkumu takové specifické konstelace, které jsou rozhodující pro existenci, strukturu a způsoby působení forem pravicového extremismu. Blíže viz Winkler, J. R.: *Bausteine einer allgemeinen Theorie des Rechtsextremismus. Zur Stellung und Integration von Persönlichkeits- und Umweltfaktoren*. In Falter, J., Jaschke, H. G., Winkler, J.: *Rechtsextremismus. Ergebnisse und Perspektiven der Forschung*. Politische Vierteljahresschrift. Sonderheft 27/1996. Westdeutscher Verlag, Opladen 1996, str. 25–48.
2. *Goals of the SG*. In Electronic Newsletter of the ECPR Standing Group on Extremism & Democracy, 1/2000, verze on-line <http://www.bath.ac.uk/Departments/ESML/ps/Newsletter.htm>.
3. Blíže viz Druwe, U., Mantino, S.: „*Rechtsextremismus*“. *Methodologische Bemerkungen zu einem politikwissenschaftlichen Begriff*. In Falter, J., Jaschke, H. G., Winkler, J.: *Rechtsextremismus. Ergebnisse und Perspektiven der Forschung*. Politische Vierteljahresschrift. Sonderheft 27/1996. Westdeutscher Verlag, Opladen 1996, str. 66–80.
4. Výzkum pravicového extremismu je tedy úzce vázán i na závěry jiných politologických a sociálně-vědních poddisciplín, např. multikulturních a etnických studií (v tomto směru je propojení obou poddisciplín typické zvláště pro americkou politologii a výzkum rasových konfliktů v USA), výzkum nacionalismu, stranických systémů atd.
5. Přestože však někteří autoři pracují mj. s poznatky a koncepcemi, které byly zjištěny v rámci výzkumu nacionálního socialismu, fašismu či autoritativních režimů první poloviny dvacátého století (či ještě starších), objevuje se vůči jejich aplikaci při výzkumu současného pravicového extremismu kritika. Některými politology jsou např. některé krajně pravicové politické strany (FPÖ, Front National), rasistické násilí mládeže v devadesátých letech apod. chápány jako zcela nové fenomény, které s „tradičním“ fašismem nemají mnoho společného.
6. Je sporné, zda lze např. současný irácký režim označit za pravicovou diktaturu, jak to činí Winkler, Jaschke a Falter, avšak faktem zůstává, že Sadám Husajn (i vzhledem k odporu k Izraeli) představuje jistou „inspiraci“ pro některé pravicové extremisty v západní i východní Evropě a v době války v Zálivu i v pozdějších západních operacích proti Iráku měl jejich podporu. Zastání však nachází i u mnoha levicových extremistů.
7. Winkler, J., Jaschke, H.-G., Falter, J.: *Einleitung: Stand und Perspektiven der Forschung*. In Falter, J., Jaschke, H. G., Winkler, J.: *Rechtsextremismus. Ergebnisse und Perspektiven der Forschung*. Politische Vierteljahresschrift. Sonderheft 27/1996. Westdeutscher Verlag, Opladen 1996, str. 9–10.
8. Blíže viz Winkler, J., Jaschke, H.-G., Falter, J., c. d., str. 10–17.
9. Kaase, M.: *Linksextremismus*. In Nohlen, D. (Hrsg.): *Lexikon der Politik*. Band 3. (Hrsg. M. G. Schmidt): Die westlichen Länder. München 1995, str. 232–233.
10. Blíže viz Beyme, K. von: *Die politischen Theorien der Gegenwart. Eine Einführung*. Westdeutscher Verlag, Opladen 1992, str. 11–12.
11. Mantino, S.: *Ursachen von Rechtsextremismus. Ein heuristisches Erklärungskonzept*. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden Baden 1999, str. 18.
12. Mantino, S., c. d., str. 48.
13. Mantino, S., c. d., str. 50–51.
14. Mantino, S., c. d., str. 52.
15. Mantino, S., c. d., str. 56.
16. V této souvislosti je možné konstatovat, že protikladem slova „extrémní“ je „umírněný“.
17. Funke, M.: *Rechtsextremismus in Deutschland. Historische Entwicklung und aktuelle Bedeutung*. Verlag Ernst Knoth, Melle 1994, str. 12.
18. Ve Francii se již v 19. století používal pojem „extreme droite“ a pro ultra-royalisty a pro extenzivní interprety „suverenity lidu“ pojem „extreme gauche“.
19. Backes, U., Jesse, E.: *Politischer Extremismus in der Bundesrepublik Deutschland*. Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 1993, str. 37.

20. Backes, U., Jesse, E., c. d., str. 464.
21. Podle Lipseta však není možné tvrdit, že extremisté jsou na koncích politického kontinua a jsou obháje diktátorství, zatímco v centru jsou obháje demokracie. I extremisty je možné charakterizovat podle stejných termínů jako demokratické skupiny, a sice levicové, pravicové a středové, a to s ohledem na sociální základnu i jejich požadavky. Lipset, S., M.: *Political Man. The Social Bases of Politics*. Doubleday & Company, New York 1960, str. 132. Vůči Lipsetovu přístupu je však možné namítnout, že není rozhodující sociální základna těch, kteří požadují určitý „odklon od demokratických norem a procesů“, ale obsah těchto požadavků, u nichž lze velmi problematičticky nalézt „středové“ ohrožení demokracie. Další pojetí extremismu středu jakožto obrany „středových sil“ proti jakýmkoliv výrazným „výhylkám“ ať již napravo či nalevo, přičemž jsou fakticky překračovány demokratické principy, je možné odmítnout s poukazem na skutečnost, že takový režim či tendence se již vždy dostávají do pozic některého z extrémů (ať již pravého či levého) a stávají se tak pravicové či levicové extremistickými.
22. Lipset, S. M., Raab, E.: *The Politics of Unreason. Right-Wing Extremism in America, 1790–1970*. Harper Torchbook, New York, Evanston, San Francisco, London 1970, str. 4–5.
23. I (dílečím způsobem s extremismem související) koncepty totalitarismu zdůrazňují paralely v metodách vykonávání moci mezi ideologicky protikladnými režimy: extremisté, lhostejno jakého zabarvení, užívají podobných prostředků v boji proti demokratické obci. Backes, U., Jesse, E., c. d., str. 464.
24. Backes, U.: *Rechtsextremismus in Deutschland. Ideologien, Organisationen und Strategien*. Aus Politik und Zeitgeschichte 9–10/1998, str. 27.
25. Backes, E., Jesse, E., c. d., str. 40.
26. Jedná se o diktatury autoritářského nebo totalitárního ražení, podle stupně politického pluralismu, ideologického zaměření a mobilizace obyvatelstva.
27. Zatímco ve svobodných demokraciích mohou podle Backese a Jesseho ideologické koncepce pro extremisty hrát významnou roli při současné i budoucí skupinové soudržnosti a mobilizaci nových členů, slouží ideologie v diktátorských režimech především k legitimaci panství. Backes, U., Jesse, E., c. d., str. 464.
28. Carl J. i Friedrich a Zbigniew K. Brzezinski stanovili šest základních vlastností totalitárního státu: 1) oficiální ideologie, 2) jedna masová strana řízená vůdcem a sestávající z relativně malého procenta populace, 3) systém teroristické policejní kontroly, 4) vládní monopol kontroly masmédií, 5) systém kontroly ozbrojených sil, 6) centrálně řízená ekonomika. Friedrich, C. J., Brzezinski, Z. K.: *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. Frederick A. Praeger, New York 1962, str. 9–11.
29. Zastánce existence diády levice-pravice i v současném světě, kterým je italský politický filosof Norberto Bobbio, na základě ideálu rovnosti rozděluje levo-pravé spektrum na čtyři části:
  - a) na extrémní levice se nacházejí egalitářská a současně autoritářská hnutí, jejichž nejvýznamnějším příkladem je jakobinství, které dokonce nabylo takové důležitosti, že je aplikovatelné na různé epochy a situace v dějinách a je i aplikovatelnou abstraktní kategorií;
  - b) v levém středu se nacházejí egalitářské a současně svobodné doktríny a hnutí, pro které v současnosti může být užíván výraz „liberální socialismus“, aby tím byly zahrnuty všechny sociálnědemokratické strany, přes jejich rozdílné politické praktiky;
  - c) v pravém středu se nacházejí svobodné a současně neegalitářské doktríny a hnutí, v nichž se soustřeďují konzervativní strany, které se od reakčních pravicových stran liší věrností k demokratické metodě, avšak, pokud jde o ideál rovnosti, ustrnuly a zúžily se na rovnost před zákonem, která zahrnuje jedině povinnost soudce k nestranné aplikaci zákona;
  - d) na extrémní pravici se nachází antiliberální a antiegalitářské doktríny a hnutí, při kterých není třeba odkazovat na obecně známé historické příklady jako fašismus a nacionální socialismus.
 Bobbio, N.: *Rechts und Links. Gründe und Bedingungen einer politischen Unterscheidung*. Verlag Klaus Wagenbach, Berlin 1994, str. 84–85.
30. Backes, U., c. d., str. 27.
31. Backes, U., Jesse, E., c. d., str. 53. Podle Kurta Lenka (který nerozlišuje mezi extremismem a radikalismem) vychází názor pravicových extremistů na svět v oblasti náhledu na člověka z nerovnosti lidí,

- ze schématu masa-elita a z něj plynoucího anti-egalitarismu, který vede k rasismu. V oblasti dějin jsou „etnizovány“ sociální konflikty, je připuštěna identifikace s kolektivními subjekty jako jsou lid, národ a rasa a jsou zde přítomny dekadentní a konspirační teorie jako výraz strachu před vším cizím, jakož i mytologické výklady dějin. V oblasti politiky jsou vytvářeny konstrukce obrazů nepřítele podle modelu manicheismu, z čehož vyplývá i permanentní akcionismus. Vítáno je použití násilí jako rychlé a nejjednodušší řešení politických problémů. Pravicoví extremisté vycházejí ze dvou vzájemně podmíněných forem klamných představ – velikášství a stihomamu. Každá z nich má své typické atributy. U velikášství jsou to nacionalismus, rasismus, hrdinský mýtus, elitismus, etnocentrismus, etnopluralismus, vůdcovský princip a „lidové společenství“, u stihomamu obraz nepřítele, teorie spiknutí, antisemitismus, dekadentní diagnózy, anti-intelektualismus, multikulturní oslabování, občanská válka, chaos i třídní boj. Lenk, K.: *Ideengeschichtliche Dispositionen rechtsextremen Denkens*. Aus Politik und Zeitgeschichte 9–10/1998, str. 19.
32. Backes, U., Jesse, E., c. d., str. 40 a 53–54.
33. Funke, M.: *Extremismus und offene Gesellschaft. Anmerkungen zur Gefährdung und Selbstgefährdung des demokratischen Rechtsstaates*. In Funke, M. (Hrsg.): *Extremismus im demokratischen Rechtsstaat*. Ausgewählte Texte und Materialien zur aktuellen Diskussion. Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 1978, str. 26.
34. K teorii totalitarismu i autoritativních režimů blíže viz např. Říchová, B.: *Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě*. Portál, Praha 2000, str. 225–240.
35. Blíže viz Butterwege, Ch.: *Rechtsextremismus, Rassismus und Gewalt. Erklärungsmodelle in der Diskussion*. Primus Verlag, Darmstadt 1996, str. 68–71.
36. Někteří politologové chápou pravicový extremismus jako extrémní formu konzervatismu, přičemž hranice mezi nimi je v rozdílných společnostech v rozdílných dobách určitelná na základě zcela rozdílných indikátorů. Jako rozhodující diferenciací kritérium je označen vztah k právě existujícímu stavu demokracie. Blíže viz Holzer, W. I.: *Rechtsextremismus, Definitionsmerkmale und Erklärungsansätze*. In Stiftung Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes (Hrsg.): *Handbuch des österreichischen Rechtsextremismus*. Stiftung Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes, Wien 1994, str. 22–24.
37. Butteerwegeho kritika se v tomto směru vztahuje na politiku CDU/CSU.
38. Butterwege, Ch.: *Entwicklung, gegenwärtiger Stand und Perspektiven der Rechtsextremismusforschung*. In Butterwege, Ch., Griese, B., Krüger, C., Meier, L., Niemann, G.: *Rechtsextremisten in Parlamenten*. Forschungsstand. Fallstudien. Gegenstrategien. Leske+Budrich, Opladen 1997, str. 15.
39. Kowalsky, W., Schroeder, W.: *Einleitung. Rechtsextremismus – Begriff, Methode, Analyse*. In Kowalsky, W., Schroeder, W.: *Rechtsextremismus*. Einführung und Forschungsbilanz. Westdeutscher Verlag, Opladen 1994, str. 9.
40. Kowalsky, W., Schroeder, W., c. d., str. 11.
41. Gessenharter, W.: *Neue radikale Rechte, intellektuelle Rechte und Rechtsextremismus: Zur theoretischen und empirischen Neuvermessung eines politisch-ideologischen Raumes*. In Gessenharter, W., Fröchling, H.: *Rechtsextremismus und Neue Rechte in Deutschland*. Neuvermessung eines politisch-ideologischen Raumes?, Leske+Budrich, Opladen 1998, str. 32–33.
42. Gessenharter, W.: *Rechtsextremismus und neue Rechte in der Bundesrepublik: Probleme der Vermessung eines politisch-ideologischen Raumes*. Haus Rissen: Rissener Rundbrief 8-9/1997, str. 8–9.
43. Mail zaslaný členům ECPR: Standing Group Extremism and Democracy z 21. září 2000.
44. Blíže viz Martinková, M.: *K problematice náboženských sekt v České republice (některé kriminologické pohledy a poznatky)*, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha 1999, str. 3.
45. Podle Petera Merkela nejsou nacionalističtí, etničtí nebo náboženská extrémisté napravo nebo nalevo, přičemž u nich je z hlediska jejich „extremističnosti“ tato pozice lhostejná. Blíže viz Merkl, P. H.: *Elements of Extremism*. Presentation at the conference „Enhancing Security of States in a Multipolar World: Focus of Extremism”. George C. Marshall European Center for Security Studies. Garmisch-Partenkirchen, 18–22 September 2000, verze on-line <http://www.marshallcenter.org/Conference%20Center/Extre.../Merkl%20Presentation1.html>.
46. Samozřejmě pouze v případech, pokud jsou naplněna výše zmíněná „obecná“ kritéria extremismu.
47. Srov. např. *Verfassungsschutzbericht des Landes Nordrhein-Westfalen über das Jahr 1999*. Innenministerium des Landes Nordrhein-Westfalen, Düsseldorf 2000, str. 189–238.
48. Tyto organizace jsou dále klasifikovány na:
- levicově-extremistické organizace, které chtějí odstranit stávající sociální a politický řád v jejich domovských zemích a nahradit jej státem marxistického ražení;
  - extrémně-nacionalistická seskupení, která agresivně propagují mocenský, popř. územní nárust pro vlastní národ a odstranění nebo neposkytování menšinových práv;
  - islámská uskupení, která chtějí odstranit rozdělení víry a státu ve prospěch teokratického systému;
  - uskupení, která represivně nebo dokonce i teroristicky postupují ve spojení s vládními místy jejich zemí proti krajanům v zahraničí, zvláště pak vůči protivníkům režimu.
- Verfassungsschutzbericht 1999*. Land Brandenburg. Ministerium des Innern des Landes Brandenburg, Potsdam 2000, str. 138.
49. Strmiska, M.: *Demokracie, extremismus, antisystémová orientace. Příspěvek k diskusi o pojetí „politického extremismu“ a „antisystémovosti“ v soudobých demokraciích*. In Fiala, P. (ed.): *Politický extremismus a radikalismus v České republice*, Masarykova univerzita, Brno 1998, str. 39.
50. Barša, P., Strmiska, M.: *Horror extremi. K pojetí antisystémových sil a extrémismu*. Politologický časopis 1/1997, str. 86.
51. Funke, M., 1978, c. d., str. 18–19.
52. Radikalismus jako postoj či přístup k politice a společenskému uspořádání je však užíván v mnoha dalších oblastech, než pouze při výzkumu politického extremismu.
53. Z okruhu známějších výzkumníků „krajní pravice“ používá pojem „pravicový populismus“ především politolog Hans-Georg Betz pro označení „nových“ pravicových stran v západní Evropě. Srov. Betz, H.-G., Immerfall, S. (ed.): *The New Politics of the Right. Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies*. MacMillan Press Ltd., London 1998. Ve vztahu k politice realizované ve východní Evropě pojal Cas Mudde populismus jako dynamický politický fenomén sloužící k objasnění politického a kulturního prostředí (environment), ve kterém působí (nikoliv jako statickou vágně kvalifikovanou nálepkou sloužící k diskvalifikaci protivníka. Přitom vymezil tři specifické koncepty populismu v daném geografickém prostoru – agrární, ekonomický a politický. Blíže viz Mudde, C.: *Populism in Eastern Europe, Part I*. East European Perspectives 5/2000, verze on-line (<http://www.rfel.org/eeepreport/2000/03/05-080300.html>) a Mudde, C.: *Populism in Eastern Europe, Part II*. East European Perspectives 6/2000, verze on-line (<http://www.rfel.org/eeepreport/2000/03/06-080300.html>).
54. Backes, U., Jesse, E., c. d., str. 39. Viz též Bohlen, G.: *Fundamentalismus – Weltbilder und soziale Bewegungen*. In Neumann, F. (Hrsg.): *Handbuch Politische Theorien und Ideologien 2*. Leske+Budrich, Opladen 1996, str. 521–562.
55. Sabrina Ramet označuje politiku organizované intolerance jako politiku nenávisti k rozdílným. Ve vztahu ke krajní pravici uvádí, že bez nenávisti k rozdílným (ať již ve vztahu k rase, víře, sexuální orientaci či zvykům) by nemožná existovat politika krajní pravice. Blíže viz Ramet, S. P.: *Defining the Radical Right. Values and Behaviors of Organised Intolerance in Post-Communist Central and Eastern Europe*. In Ramet, S. P.: *The Radical Right in Central and Eastern Europe since 1989*. The Pennsylvania State University Press, University Park Pennsylvania 1999, str. 27.
56. Podle Strmisky, který některé zmiňované pojmy zkoumal ve stranicko-politické dimenzi, se však „antisystémovost“ jeví jako heuristicky výkonnější koncept než „extremismus“, který je konečně odvozován pouze z umístění na okraji stranicko-politické škály, což jej činí až příliš významově otevřeným. „Antisystémovost“ je sice podle Strmisky pojmem normativně zabarveným, jeho větší určitost však umožňuje, aby jeho hodnotové ukotvení zůstávalo na očích, a tím i pod kontrolou. Strmiska, M.: c. d., str. 33.
57. Časté je i užití předpony „neo-“ – např. „neofašismus“, „neonacismus“, „neobolševismus“ či „neokomunismus“. V těchto případech by však z politologického hlediska mělo jít o výzkum jednotlivých „kontinuitních“ fenoménů (ideologií, nástupnických organizací apod.), přestože v mediální i politické oblasti jsou tyto pojmy používány velmi volně.

58. Blíže viz Fiala, P.: *Katolicismus a politika*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 1995, str. 294–295.
59. Pojmu „radical“ a jeho variant se používá v mnoha různých významech, avšak mj. i jako synonymum pro to, co je v této práci chápáno jako extremismus či radikalismus, a to i ve vztahu k výzkumu ve střední a východní Evropě (srov. Ramet, S., c. d., či Schafir, M.: *Radical Politics In Post Communist East Central Europe (Part I)*. East European Perspectives 1/1999, verze on-line (<http://www.rfel.org/ceepreport/1999/11/01-031199>).
60. Ve Spolkové republice Německo je toto dělení významné nejenom pro akademické debaty, ale dokonce již dílčím způsobem zasáhlo do úřední a právní oblasti. Vyjma změny označení „extremistischer“ namísto dosavadního „radikal“ pro „ústavě-nepřátelské“ subjekty v pravidelných zprávách Úřadu pro ochranu ústavy (Verfassungsschutzamt) v roce 1974 se tak stalo i při debatách souvisejících se soudním rozhodnutím o tom, zda má být v některých spolkových zemích dovoleno sledovat Republikány (Die Republikaner). V jejich rámci bylo hodnoceno, zda jsou Republikáni „pouze“ radikální, nebo již extremističtí (a tudíž je možné sledovat). Srov. Stöss, R., c. d., str. 18–19.
61. Funke, M., 1993, c. d., str. 9.
62. Extremista dále v protikladu k radikálům podle Funkeho lpí na nápadné agresivité jako elementu přesvědčení a sebepřesvědčení. Blíže viz Funke, M., 1978, c. d., str. 23–24.
63. Lepszy, N., Veen, H. J.: *Rechtsradikale in der parlamentarischen Praxis: Die „Republikaner in kommunalen und Landesparlamenten sowie im Europaparlament*. Zeitschrift für Parlamentsfragen, 2/1994, str. 204–205.
64. Pravicový radikalismus je v Minkenbergově pojetí politickou ideologií, jejíž jádro spočívá v mýtu ve formě populistického a romantického ultranacionalismu a která je proto tendenčně zaměřena proti liberální demokracii a jejím základním hodnotám svobody a rovnosti jakož i kategoriím individualismu a universalismu.
65. Minkenberg, M.: *Die neue radikale Rechte im Vergleich*. Wesdeutscher Verlag. Opladen/Wiesbaden, 1998, str. 34.
66. Spornou kritiku vůči používání pojmu radikalismus v souvislosti s ultrapravicí vznesli mj. Gisela a Axel Preuschaffovi. Pro ně je „radikální“ pojem „pozitivní a plný naděje, který si nezaslouží, aby byl připisován pravicově extrémním nebo zcela militantně-fašistickým organizacím. Latinský původ pojmu „radix“ nebo „radicalis“ odkazuje na to, že radikálové pronikají „ke kořenům“ a nejsou identičtí s „extrémými“... To není žádné puntičkářství, nýbrž má přispět k pomoci v orientaci a nalézání hodnot...“ Radikálně lze podle nich bojovat např. i proti násilí a pravicovému extremismu na školách.“ Cit dle Posselt, R. E., – Schumacher, K.: *Projekthandbuch: Gewalt und Rassismus*, Verlag an der Ruhr, Müllheim an der Ruhr 1993, str. 105–106. Vůči těmto námitkám však lze konstatovat, že právě proto, že řada organizací prosazuje „změny ke kořenům“, které sice nezasahují přímo do extremistického spektra, avšak z řady pravicových pozic se dostávají na okraj demokratického pole a mají s extremistickými postoji některé společné rysy, se využívá pojem pravicový radikalismus.
67. Arbeitsgruppe Rechtsextremismus, Rassismus und Gewalt, Uni-Marburg: *Kleines Lexikon. Was ist eigentlich Rassismus, Gewalt, Sexismus, Faschismus*. Verze online <http://www.unimarburg.de/dir/MATERIAL/DOKU/DEF/LEXIKON.HTML>.
68. Backes U., Jesse E.: c. d., str. 477–478.
69. Brzybohatý, M.: *Terorismus II*. Police history, Praha 1999, str. 57–58.
70. Strmiska, M.: „*Ozbrojená opozice*“ *Studie k subverzivnímu terorismu*. Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, Brno 2000, str. 8–9.
71. Je však zajímavé, že ideově „méně podložený“ ultrapravicový terorismus měl doposud mnohem menší rezonanci než „důkladně odůvodněný“ ultralevicový. V poslední době se však vedou spory o to, zda útoky pravicových extremistů proti azylantům v západní Evropě nespádají do oblasti terorismu, protože jde o dlouhodobou a vůči jednotně definovaným cílům zaměřenou kampaň, byť páchanou odlišnými lidmi z ultrapravicové skinheadské subkultury.
72. Blíže viz např. Rabert, B.: *Links- und Rechtsterrorismus in der Bundesrepublik Deutschland von 1970 bis heute*. Bernard & Graefc Verlag, Bonn 1995, str. 234–263.

73. Podle Strmisky obecně platilo, že politický terorismus nezahrnuje politicky motivované násilí charakterizované spontaneitou, masovou participací či prvotním záměrem fyzické destrukce. Tato kritéria však lze podle něj zpochybnit s ohledem na možnost cíleného řízení „teroristického davu“. Strmiska, M., 1996, c. d., str. 9.
74. Blíže viz Maihofer, W.: *Politische Kriminalität*. In Funke, M (Hrsg.), c. d., 1978, str. 327–334.
75. Blíže viz Barša, P.: *Občanská neposlušnost v současné politické teorii*. Rawls, Dworkin, Arendtová, Habermas. In Fiala, P. (ed.), 1998, c. d., str. 45–71. Vůči některým tvrzením v Baršově stati však lze podotknout, že řada hnutí, jejichž ideové pozice v ní jsou hodnoceny „v zásadě pozitivně“ a způsoby prosazování cílů takových hnutí slouží jako „modelové vzory občanské neposlušnosti“, bývají některými odborníky zařazovány mezi extremistické a antidemokratické (to se týká např. částí „nové levice“ a „antijaderného“ a „antiraketového“ hnutí přelomu osmdesátých a devadesátých let apod.). To však nikterak nezpochybňuje potencionální možnost „občanské neposlušnosti“ jako demokratické metody či dokonce rozvíjení demokracie, pokud je např. namířena proti nedemokratickým zákonům.

Summary:

Questions of Research in Far – Right Extremism

Scientific approaches and generally accepted definitions in the research in far right extremism have not been united yet. The so called theories in this research are not often real theories but mere typologies. There are disputes about the fact whether far right extremism should be studied together with far left extremism or other forms of extremism (ethnical, religious, „new extremes“ etc.). Some other, not so negative expressions, such as radicalism or populism are being used, but with other meanings. Also the relation between political extremism and terrorism is disputable. Research in extremism requires not only a highly qualified methodology, but also ethics.